

סיפורי התרחקות מאיסור עריות בבבלי, קידושין פא ע"א-ע"ב

אברהם אוהיון

מבוא

בספרות חז"ל מצויים מעשי חכמים רבים המעידים על הזהירות הרבה שנקטו בהתמודדותם נגד יצר העריות וכדי להזהיר מפניו.¹

בבבלי, קידושין פא ע"א-ע"ב מצוי קובץ של חמישה סיפורים העוסקים בהתרחקות חכמים מיצר הרע, בעיקר בעניין איסור עריות. הסיפור הראשון והסיפור האחרון דנים באמוראים בבבלים; הפותח – רב עמרם חסידא, בן הדור השלישי, והחותם – רבי חייה בר אשי, בן הדור השני, וביניהם מצויים סיפורים שבמרכזם פְּנָאִים. הסיפורים אינם מסופרים לפי סדרם הכרונולוגי: בסיפור השני – רבי מאיר, גדול התנאים בדור הרביעי, הסיפור השלישי מחזיר אותנו אל רבו של רבי מאיר – רבי עקיבא, בן הדור השלישי, והסיפור הרביעי ממשיך אל הדור החמישי עם התנא פְּלִימוּ.

השאלה הניצבת לפנינו היא על פי מה נקבע סדר הסיפורים הללו העוסקים ברחבם באותו נושא? תשובה לכך נוכל לקבל לאחר עיון בתוכנם של הסיפורים, בקשרים שביניהם ובמבט הכולל עליהם.

הגישה שדיין זה מתבסס עליה רואה בסוגיות תלמודיות מסוימות, כדוגמת רצף הסיפורים שכאן, יצירות ספרותיות ערוכות שיש להן מגמה רעיונית שעלינו לזהות. כדברי ולר ורצבי

---

1. כגון: בבבלי, סוכה נב ע"א – אביי עקב אחר איש ואישה כדי להרחיקם מעברה; בבבלי, קידושין פא ע"א – רב ורב יהודה עקפו אישה בהליכתם; בבבלי, תענית כא ע"ב – אבא אומנא היה נזהר במלאכתו עם נשים; ירושלמי, שבת פ"א ה"ג (ג ע"ב) – החסיד שהתפתה; מדרש תנחומא (בובר) בראשית כז – החסיד שהתפתה ואלוהיו הנביא; מדרש תנחומא (בובר) פרשת מקץ טו, א – האדם שחלק על רבו בעניין המימרה "אל תאמין בעצמך עד יום מותך"; ספרי במדבר קטו – האדם שניצל מחטא בזכות ציציותיו (הסיפור מובא גם בבבלי, מנחות מד ע"א).

בפתח מאמרם: "זיהוים של סממני עריכה ושל עיצובים תלמודיים בסוגיות התלמוד הבבלי תפס בעשורים האחרונים מקום נכבד בעבודתם של חוקרי הספרות התלמודית".²

שלושה מסיפורי הקובץ נדונו אצל רוזנצבי, אך ללא התייחסות לסדרם ולהדרגתיות שבהם אלא בהקשרים אחרים.³ עוד סיפורים מהקובץ נדונו אצל חוקרים אחרים, כפי שנציין בהמשך, וגם הם ללא הקשר לסוגיה התלמודית הנדונה ולא לרצף סיפורי הקובץ. אנו נתייחס אל סיפורי הרצף הללו כאל מקשה אחת, מתוך שימת דגש על הקשרים שביניהם ועל ההדרגה שבהם. על ידי כך לקט סיפורים זה, שנראה במבט ראשון כאוסף סיפורים, נהיה קובץ עם חיות ועם אחדות רעיונית המתגלים בו מתוך חשיפת שיקולי העריכה של עורכיו.

תוך כדי כך נתעכב גם על העיצוב הספרותי והלשוני שבתבניות הסיפוריות, בעיקר על פי גישתו של פרופ' יונה פרנקל, כדי ליצור קשר בין הסממנים הספרותיים ובין המשמעויות הרעיוניות ביחידות המרכיבות את הקובץ.⁴

בניגוד לסיפורים בבליים רבים שיש להם מקבילות בספרות הארץ ישראלית (במדרשי התנאים, בירושלמי ועוד), קובץ סיפורים זה הוא יחידאי לסוגיה זו, ואין לו מקבילות בספרות חז"ל.

אפשר לראות במבנה הקובץ הדרגתיות בחומרת התנהגותם המוקדמת של גיבורי הסיפורים ובתוצאות שנבעו ממנה – מן הסיפור הקל ביותר אל הסיפור החמור ביותר: הסיפור הראשון, צמד הסיפורים שאחריו, הסיפור הרביעי והסיפור האחרון – שהוא שיא הקובץ, כפי שנראה בהמשך.

המשנה הפותחת את הסוגיה (קידושין ד, יב) דנה בדיני ייחוד של אנשים עם נשים כדי שלא יבואו לידי עברה. בגמרא המובאת בהמשך מצוינים חכמים שבנו מחיצות במקומות שהיו בהם גברים ונשים כדי שלא יעברו ממקום למקום. בהקשר זה מובא הסיפור הפותח את הקובץ, שעניינו הפרדה בין גברים לנשים, ואחריו נמשכים שאר הסיפורים.

2. ולר ורצבי, 2009.

3. רוזנצבי, 1999.

4. פרנקל, 1991, א, עמ' 260.

בחילופי נוסח בין כתיב יד ובין הבבלי בדפוס וילנה נמצאו הבדלים. ההבדלים הניכרים יותר מצוינים בתוך הסיפורים ומובאים בסוגריים מרובעים; לתרגומים נוספו הסברים והם מובאים בסוגריים רגילים.

א. רב עמרם חסידא

הנך שבוייתא דאתאי לנהרדעא, אסקינהו לבי רב עמרם חסידא, אשקולו דרגא מקמייהו. בהדי דקא חלפה חדא מנייהו, נפל נהורא באיפומא. שקליה רב עמרם לדרגא דלא הוו יכלין בי עשרה למדלייא, דלייא לחודיה, סליק ואזיל. כי מטא לפלגא דרגא, איפשח, רמא קלא: נורא בי עמרם! אתו רבנן, אמרו ליה: כסיפתינן! אמר להו: מוטב תיכספו בי עמרם בעלמא הדין, ולא תכספו מיניה לעלמא דאתי. אשביעיה [בכת"י: ליצריה] דינפק מיניה, נפק מיניה כי עמודא דנורא. אמר ליה: חזי, דאת נורא ואנא בישראל, ואנא עדפינא מינך. (תרגום: אותן שביות (יהודיות) שהובאו לנהרדעא (ונפדו שם), העלו אותן לבית רב עמרם החסיד, (ו)הורידו את המדרגות מפניהן (שלא יוכלו גברים לעלות אליהן). כאשר חלפה אחת מהן (ליד העלייה), נפל (נעשה) אור בארובה (דרך החלון משום שהייתה יפה מאוד). (מתוך שחשק בה) לקח רב עמרם את הסולם שלא היו יכולים יחד עשרה (אנשים) להרים אותו והרים אותו לבדו, היה עולה והולך. כאשר הגיע לחצי הסולם, התעשת, הרים את קולו (וצעק): אש בבית עמרם! (כיוון ששמעו שיש שרפה) באו החכמים (וראו אותו עומד כך), אמרו לו: ביישת אותנו (שרואים מה רצית לעשות). אמר להם: מוטב תתביישו בבית עמרם (בו) בעולם הזה, ולא תתביישו ממנו בעולם הבא. השביע (רב עמרם) [את יצרון] (הרע) שיצא ממנו, יצא ממנו (דבר) כעמוד של אש. אמר לו (ליצר הרע): ראה, שאתה אש ואני בשר, ואני עדיף ממך (שהתגברתי עליך).⁵

רב עמרם חסידא היה אמורא בבלי בדור השלישי. הוא היה מבאי ביתו של ריש גלותא (בבלי, גטין סז ע"ב), ולימד תורה לתלמידים ומחשובי העיר נהרדעא. הוא נזכר בכמה

5. התרגומים לפי מהדורת שטיינלץ.

מקומות בתלמוד, אף שלא נזכרת שום הלכה משמו. על פי היימאן, רב עמרם זכה להיקרא 'חסידיא' בעקבות הניסיון הגדול הזה שעמד בו.⁶

בסיפור אנושי זה כמעט התגבר עליו יצרו להכשילו. במשחק מילים מובא איך ה'נהורא' של האישה התעצם אצלו והפך ל'נורא' של יצר הרע, אולם רב עמרם הוכיח את שליטתו באש היצר שאחזה בו והצליח לגבור על יצרו, לכבוש אותו ואף להוציאו מתוך עצמו – בדמות 'עמודא דנורא' – ולהתעמת עמו. הסיפור מעיד על יראת חטאו המופלאה: כדי לעצור עצמו מלחטוא לא הסתיר את מעידתו ולא בוש לפרסם את חולשתו. ועל כן מעז יצא מתוך – רב עמרם יצא מהאירוע כשידו על העליונה.

מן הראוי לציין שבאירוע זה רב עמרם לא התגרה בשטן, לא ביקש להביא אליו את השבויים, ואף נעשו פעולות להפרדה בין השבויים ובין הגברים – השבויים בקומה השנייה, הגברים בקומה הראשונה והסולם המחבר בין הקומות הועבר ממקומו. ובכל זאת – "אין אפוטרופוס לעריות" (בבלי, כתובות יג ע"ב). ואולם רב עמרם, אשר כמעט נכשל, היה לגיבור, כמאמר חז"ל: "איזהו גיבור, הכובש את יצרו" (משנה, אבות ד, א).

מבחינה ספרותית אפשר להבחין כאן בתבנית קלסית משולשת של הסיפור:⁷

א. הפתיחה – תיאור המציאות החדשה שנוצרה בביתו של רב עמרם (שורה 1).

ב. תיאור העלילה – תיאור האירוע, שמחד גיסא מקושר לנתונים שבפתיחה ומבוסס עליהם, ומאידך גיסא מקושר גם לסיום, כי הוא הרקע לאמירה שבו (שורות 2-7).

ג. הסיום – הכרזת רב עמרם על ניצחונו על יצרו (שורה 8).

מרכז הכובד של הסיפור הוא בתיאור העלילה, שהיא מעשיו של רב עמרם. ייתכן שמטרתו להמחיש את גודל סכנת החטא שהיה נתון בה ואת עוצמת מעשהו בהינצלו ממנה.

6. היימאן, תשכ"ד, עמ' 984; בבלי, גטין סז ע"ב; בבלי, סוכה יא ע"א; בבלי, בבא בתרא קנא ע"א; בבלי, שבת קלט ע"א.

7. על המבנה הספרותי של סיפורי האגדה ראו פרנקל, 2004, עמ' 75-138.

ב. רבי מאיר

רבי מאיר הוה מתלוצץ בעוברי עבירה.
 יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בהך גיסא דנהרא.
 לא הוה מברא – נקט מצרא וקא עבר.
 כי מטא פלגא מצרא, שבקיה.
 אמר: אי לאו דקא מכרזי ברקיעא 'הזהרו ברבי מאיר ותורתו' – שויתיה לדמך תרתי מעי.
 (תרגום: רבי מאיר היה מתלוצץ בעוברי עברה (שהיה אומר שאדם יכול בקלות להיזהר מעברה).
 יום אחד נדמה לו השטן כאישה (העומדת) בצד האחר של הנהר.
 לא הייתה מעבורת (לעבור את הנהר) – תפס בסולם החבלים (שהיה מתוח לרוחב הנהר)
 והיה עובר.
 כאשר הגיע לחצי החבל, עזבו (היצר).
 אמר (השטן לרבי מאיר): אם לא שמכריזים ברקיע 'היזהרו ברבי מאיר ותורתו' – הייתי עושה
 את ערכך כשתי מעות (היית נכשל בעברה ולא היית שווה עוד מאומה).

רבי מאיר היה גדול התנאים בדור הרביעי, ונמנה ראשון בחמשת תלמידי רבי עקיבא
 האחרונים – "רבותינו שבדרום" – שהעמידו את התורה בימי השמד שלאחר מרד
 בר כוכבא (בבלי, יבמות סב ע"ב).

גדול חלקו בסיזור המשנה: "סתם מתניתין (משנה) רבי מאיר... אליבא דרבי עקיבא"
 (בבלי, סנהדרין פו ע"א), והלכות רבות נאמרו בשמו במשנה ובברייתות שבגמרא.

האירוע המתואר היה לכאורה פרי יזמת השטן,⁸ בעקבות התלוצצותו של רבי מאיר בעוברי
 עברה. בהתלוצצות זו הפגין ביטחון עצמי רב, בבחינת 'לי זה לא יקרה', והייתה בכך משום
 התגרות בשטן, הנתפס כמפעיל היצר וגם כמדכאו. רבי מאיר הובא לידי ניסיון גדול,
 ורק בזכות מה שמכריזים עליו בשמים נאלץ השטן לשחררו מיצרו. אולי בעקבות אירוע

8. השטן במדרשי חז"ל הוא דמות מלאכית שיש לה תפקידים מספר בפועלה נגד בני האדם: להמית בני אדם בשליחות השם (דברים רבה יא, י); לקטרג על בני אדם בבית דין של מעלה, במיוחד כשהאדם חוטא (שמות רבה מג, א) או בשעת סכנה (מדרש זוטא קהלת ג, יז); להלשין לפני השם על מעשי בני אדם (אסתר רבה ז, יג); לפתות את האדם לחטוא ואחר כך להעניש אותו בעד חטאיו (בבלי, בבא בתרא טז ע"א); להתעמר בבני אדם ולהזיק להם (תנחומא [בובר] וירא כג).

זה, ובעקבות מה שקרה עם אשתו, עבר רבי מאיר לקיצוניות השנייה, באמרו: "היזהרו בי מפני בתי" (בבלי, קידושין פא ע"ב).⁹

ג. רבי עקיבא

רבי עקיבא הוה מתלוצץ בעוברי עבירה. יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בריש דיקלא, נקטיה לדיקלא וקסליק ואזיל. כי מטא לפלגיה דדיקלא, שבקיה. אמר: אי לאו דמכרזי ברקיעא 'הזהרו ברבי עקיבא ותורתו' – שויתיה לדמך תרתי מעי. (תרגום: רבי עקיבא היה מתלוצץ בעוברי עברה (היה אומר שאדם יכול בקלות להיזהר מעברה). יום אחד נדמה לו השטן כאישה בראש הדקל, תפס בדקל והיה עולה והולך. כאשר הגיע לחצי הדקל, עזבו (היצר). אמר (השטן לרבי עקיבא): אם לא שמכריזים ברקיע "היזהרו ברבי עקיבא ותורתו" – הייתי עושה את ערכך כשתי מעות (היית נכשל בעברה ולא היית שווה עוד מאומה)).

רבי עקיבא בן יוסף היה גדול התנאים, בן הדור השלישי לתנאים, ונחשב למייסד ספרות התנאים.¹⁰ הוא שימש מופת בחייו רבי־הפעלים ובמותו על קידוש השם.

עקב מעלתו הרוחנית, גם רבי עקיבא, רבו של רבי מאיר, מצא לנכון להתלוצץ על עוברי עברה. ואולם התלוצצותו הייתה בבחינת התגרות בשטן, וכתגובה הוא רקם את האירוע שרבי עקיבא כמעט נכשל בו. גם במקרה זה רק בזכות מה שמכריזים עליו ברקיע נאלץ השטן למנוע את נפילתו של רבי עקיבא ממדרגתו הרוחנית.

בניגוד לרב עמרם חסידא, אשר לא התגרה בשטן אלא נקלע לסיטואציה חד־פעמית, והצליח להינצל ממנה בעצמו, בשני סיפורים אלו יש עליית מדרגה מבחינת חומרת מעשי

9. גם ברוריה, אשת רבי מאיר, הועמדה בניסיון בעניין עריות, אך היא לא עמדה בו. ראו רש"י על הבבלי, עבודה זרה יח ע"ב, ד"ה ואיכא דאמרי.

10. לפי המאמר הידוע של רבי יוחנן: "סתם מתניתין (=משנה) רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי רבי שמעון – וכולהו אליבא דרבי עקיבא" (בבלי, סנהדרין פו ע"א).

החכמים ומבחינת תוצאותיהם: "הוה מתלוצץ בעוברי עבירה" – רבי מאיר ורבי עקיבא היו רגילים בכך, אך לא מתוך ליצנות אלא שמתוך גדלותם הרוחנית היה משונה בעיניהם להיכשל בעברות, ועל כן היו מגנים את ההולכים בעצת יצרם.¹¹ בעקבות התגרותם בשטן "יומא חד" – במתוכנן – הוא הציב בפני כל אחד מהם פיתוי והם אכן נפלו בו. היעדר התגובה שלהם מלמד שהבינו את טעותם, שסיכוייהם להינצל מהחטא היו קלושים ביותר ושניצלו רק בזכות ההגנה משמים שניתנה להם בשל גדולתם בתורה. אילולא כן – לא היו ניצלים. סיום הסיפורים מראה עד כמה היו קרובים אל סכנת המעידה.

ניגע בהיבט הספרותי של סיפורי רבי מאיר ורבי עקיבא יחד.

מבחינה ספרותית יש לשני הסיפורים תבנית דומה, שגם היא משולשת:

א. הפתיחה – התלוצצות כל אחד מן התנאים בעוברי עברה (שורה 1).

ב. תיאור העלילה:

שורה 2 – המראה שהראה להם השטן כדי להכשילם באיסור עריות; לכל אחד מראה אחר.

שורה 3 – המעשה שעשו: כל אחד הפעיל כוחות פיזיים כדי להגיע אל האישה.

שורה 4 – ההצלה: ברגע האחרון השטן מרפה מהם.

ג. הסיום – האמירה של השטן שהם ניצלו בזכות כניעתו להכרזה שברקיע (שורה 5).

בשורות 2 ו-4 מתוארות פעולות השטן, וביניהן, בשורה 3, מצוינים מעשי החכמים. מבנה זה ממחיש עד כמה החכמים היו נתונים בידי השטן כחומר ביד היוצר.

בשל הדמיון בתוכן הרעיוני ובמבנה הספרותי של שני הסיפורים הללו הם נחשבים חטיבה בתוך הקובץ.

11. הרב יוסף חיים, תש"ן, עמ' רנט.

ד. פְּלִימוֹ¹²

פלימו הוה רגיל למימר [כל יומא]¹³: גרא בעיניה דשטן.
 יומא חד מעלי יומא דכיפורי הוה, אידמי ליה כעניא, אתא קרא אבבא, אפיקו ליה ריפתא.
 אמר ליה: יומא כי האינדא כולי עלמא גואי ואנא אבראי? עייליה, וקריבו ליה ריפתא.
 אמר ליה: יומא כי האינדא, כולי עלמא אתכא ואנא לחודאי? אתיוהו אותבוהו אתכא.
 הוה יתיב, מלא נפשיה שיחנא וכיבי עליה, והוה קעביד ביה מילי דמאיס.
 אמר ליה: תיב שפיר.
 אמר ליה: הבו לי כסא, יהבו ליה כסא. אכמר שדא ביה [כיחון]¹⁴.
 נחרו ביה, שקא ומית.
 שמעו דהוו קאמרי: פלימו קטל גברא! פלימו קטל גברא!
 ערק וטשא נפשיה בבית הכסא.
 אזיל בתריה, נפל קמיה.
 כי דחזייה דהוה מצטער – גלי ליה נפשיה.
 אמר ליה: מאי טעמא אמרת הכי?
 ואלא היכי אימא?
 אמר ליה: לימא מר' רחמנא נגער ביה בשטן¹⁵.
 (תרגום: פלימו היה רגיל לומר [כל יום]: חץ בעיני השטן (שהיה מקלל את השטן).
 יום אחד ערב יום הכיפורים היה, נדמה לו (השטן) כעני, בא והקיש בדלת (של בית פלימו,
 כמבקש נדבה),
 הוציאו לו לחם.
 אמר לו (העני): יום כמו היום, הכול נמצאים בפנים (ואוכלים), ואני (אעמוד) בחוץ (ואוכל)?
 הכניס אותו והביאו לו לחם.
 אמר לו (העני): יום כמו זה, הכול (יושבים) ליד השולחן ואני (יושב) לבדי? הביאו אותו והושיבו
 אותו ליד השולחן.
 היה יושב, וממלא את עצמו בשחין ומוגלה עליו, והיה עושה בו (בשולחן) דברים מאוסים.
 אמר לו (פלימו): שב יפה.
 אמר לו (העני): תנו לי כוס, נתנו לו כוס. השתעל והשליך (בתוך הכוס) [את ליחתו].
 גערו בו, נפל ועשה (עצמו) כמת.

12. סיפור זה נדון אצל קוסמן, 2002, עמ' 105-111.

13. "כל יומא": הוספה במהדורת הדפוס.

14. "כיחון": הוספה במהדורת הדפוס.

15. על פי הפסוק: "יגער ה' בך השטן" (זכריה ג, ב).

(לאחר מכן) שמעו שהיו (אנשים) אומרים: פלימו הרג אדם! פלימו הרג אדם!
 ברח (פלימו) והחביא עצמו בבית הכיסא.
 הלך (השטן) אחריו (כאותו אדם שכאילו גוסס), נפל (פלימו) לפניו.
 כאשר ראהו (השטן את פלימו) שהיה מצטער ביותר גילה לו (את) עצמו (שהוא השטן).
 אמר לו (השטן): מה הטעם אמרת כך ("חץ בעיניך השטן", וגרמת שהשטן יתגרה בך)?
 אמר לו (פלימו): ואלא איך אומר?
 אמר לו (השטן): יאמר אדוני, ה' יגער בו בשטן).

פלימו (יחיד בחז"ל בשם זה), תנא בן הדור החמישי, מתלמידי רבי, היה מופלג בחסידות ובפרישות; כמה מהלכותיו נזכרות בברייתות, ואף סופרו בתלמוד הבבלי כמה מעשים על צדקותו הרבה.¹⁶

סיפור זה ממשיך את ההדרגה: ההתגרות בשטן נעשית ביתר שאת: הפגנת שליטה מוחלטת ביצר הרע וזלזול בכוחו של השטן, שהם יותר מהתלוצצות בעוברי עברה. הנוסח של מהדורת הדפוס מחמיר עם פלימו, בתארו שהיה רגיל לומר כך כל יום ולא לעתים רחוקות. בתגובה בא השטן להכשילו, אך לא ביצר עריות – אולי משום שפלימו חי בעולם רוחני של קודש שעברות אלו היו זרות בו או משום שהיה מסוגר בביתו וקשה יותר להכשילו בעברה מסוג זה. לכן בחר השטן עיתוי וסיטואציה מיוחדים שבהם היה יכול לגרום לפלימו שלא לקיים מצווה בשלמותה.

ב"מעלי יומא דכיפורי" – הזמן שבו מתעלים לקראת יום הדין – השטן מגיע אל פלימו כעני דחוי וחצוף. מצוות צדקה והכנסת אורחים מזדמנות לפלימו והיה צפוי שיזמין את העני אל שולחן הסעודה המפסקת, ישתתף בכאבו ויהיה סבלני כלפיו. ואולם דווקא אז השטן מצליח להוציא את פלימו משלוותו ולגרום לו שלא לקיים את המצווה כיאות. מצד אחד פלימו מצטייר כדמות אשר מגיעה למעלות רוחניות גבוהות, ומצד אחר כדמות המסתגרת במבצרה, מטפלת במשפחתה ובדל"ת אמותיה בלבד ומתנתקת מהסבל של האחר. בפתח צר זה נכנס השטן, ומעבר להפסד המצווה בשלמותה הוא גורם לפלימו להצטער – ובכך להתחבר אל הוויות החיים שסביבו. יתרה מזאת הוא גם מלמד את פלימו כיצד יש להתייחס אל השטן כדי להינצל ממנו – בלשון תפילה ובקשה ולא בלשון לגלוג וקללה.

16. היימאן, תשכ"ד, עמ' 1011.

ההתחבאות של פלימו בבית הכיסא מסמלת את השפלתו ואת נפילתו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. במקום שיגיע בערב זה אל בית הכנסת הוא מגיע אל מקום בזוי שבו אסור לו אפילו להרהר בדברי תורה,¹⁷ ושם הוא נותן דין וחשבון על יחסו אל השטן. בית הכיסא הוא מקום של 'צניעותא ושתיקותא' – מקום שהצניעות והשתיקה יפה לו, והיו חכמים שלמדו בו כל מיני הנהגות (בבלי, ברכות סב ע"א). גם פלימו עשה בו חשבון נפש של הצטנעות בהתנהגותו ושליטה בדיבורו בעבר וקבלת החלטות לעתיד.

המהרש"א (שם) כתב כי יש במעשה זה של השטן, המופיע כעני בפתח, רמז לדרכו של היצר להשתלט על האדם: תחילה בא לאדם כהלך (עובר אורח), אחר כך כאורח ואחר כך נעשה כבעל הבית.

ההוספות שבמהדורת דפוס וילנה – שפלימו היה רגיל לומר "כל יום" ולא רק לעתים, ושהעני ירק את ליחתו לכוס, מוסיפות דרמטיזציה לסיפור, וייתכן שלצורך זה נוספו.

מבחינה ספרותית אפשר לחלק את הסיפור לשני חלקים (תבנית חצויה) שיש בהם קשר ישיר בין משפט הפתיחה של הסיפור למשפט הסיום שלו. ובלשונו של פרופ' פרנקל זהו "מבנה מעגלי".¹⁸

א. הפתיחה – מעשהו הרגיל של פלימו (שורה 1).

ב. תיאור העלילה:

1. האירוע בסעודה (שורות 2-9);

2. המפגש הגלוי של פלימו עם השטן (שורות 10-15).

משפט הסיום של הסיפור, "רחמנא נגער ביה בשטן", הוא כעין חזרה אל המשפט הפותח: "גירא בעיני דשטן". מתברר לפיו כי הדרך שבה נהג פלימו בתחילת הסיפור ביחס לשטן אינה נכונה, ויש לו ללמוד מה אסור לומר, מה מותר לומר ואיך לומר.

17. שולחן ערוך, אורח חיים סב, ד.

18. ראו פרנקל, 1991, א, עמ' 260.

בשלושת הסיפורים הללו השטן הוא הדמות הדומיננטית בעקבות ההתגרות בו – הוא יוזם את התגובה וגם קובע מתי לסיימה. אפשר לראות בהם עלייה בחומרת האירועים: רבי מאיר ורבי עקיבא התלוצצו בעוברי עברה וניצלו בזכות זכויותיהם שבשמים, ואילו ההתגרות של פלימו הייתה בשטן עצמו ומזלזלת יותר וגם תוצאתה הייתה קשה יותר – כנראה מפני שלפלימו לא היו זכויות כמו לקודמיו – השטן המשיך בפעולתו עד שגרם לו להרגיש שחטא ובעקבות זאת להצטער, ורק לאחר מכן הרפה ממנו.

ה. רבי חייא בר אשי¹⁹

רבי חייא בר אשי הוה רגיל כל עידן [כל יומא]²⁰ דהוה נפל לאפיה הוה אמר: הרחמן יצילנו מיצר הרע.

יומא חד שמעתינה דביתהו.

אמרה: מכדי הא כמה שני דפריש ליה מינאי, מאי טעמא קאמר הכי? יומא חדא הוה קא גריס בגינתיה, קשטה נפשה, חלפה ותנייה קמיה.

אמר לה: מאן את?

אמרה: אנא חרותא, דהדרי מיומא. תבעה.

אמרה ליה: אייתי ניהליה להך רומנא דריש צוציתא.

שוור, אזל אתייה ניהלה.

כי אתא לביתיה הוה קא שגרא דביתהו תנורא, סליק וקא יתיב בגויה.

אמרה ליה: מאי האי?

אמר לה: הכי והכי הוה מעשה.

אמרה ליה: אנא הואי.

[לא אשגח בה, עד דיהבה ליה סימני].

אמר לה: אנא מיהא לאיסורא איכווני.

[כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה, עד שמת באותה מיתה].²¹

19. סיפור זה מצוי גם בילקוט שמעוני, פרשת מטות רמז תשפ"ה, וסביר להניח שהועבר לשם ממסכת קידושין. זהו לקט ממדרשי חז"ל שערך במאה ה־13 רבי שמעון אשכנזי מפרנקפורט שבאשכנז, והוא נדפס בשנת רפ"א (1521 לסה"נ). סיפור זה נדון בשני מקומות, שלא בהקשר לקובץ זה: נאה, תשס"א; מאק, תשס"ז.

20. בכ"ו ותיקן 110-111: "כל יומא".

21. שני המשפטים שלהלן מצויים במהדורת הדפוס בלבד: "לא אשגח ביה, עד דיהבה ליה סימניה"; "כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה, עד שמת באותה מיתה". לדעת פרנקל, תוספת זו כמו גם הוספות

(תרגום: רבי חייא בר אשי היה רגיל כל זמן [כל יום] שהיה נופל על פניו (בתפילה) היה אומר: הרחמן (האל) יצילנו מיצר הרע.
יום אחד שמעה אותו אשתו (כשהתפלל כך).
אמרה: הואיל והרי כמה שנים שהוא פרש ממני (מחיי אישות), מה טעם הוא אומר כך (ומתפלל להינצל מיצר הרע)?
יום אחד היה לומד בגינתו, קישטה את עצמה וחלפה ושנתה (שוב) לפניו.
אמר לה: מי את?
אמרה: אני נרותא (שם של יצאנית) שחוזרת מיום (העבודה שלי). דרש אותה (לתשמיש).
אמרה לו: הבא לי (כשכרי) את הרימון הזה שבראש העץ.
קפץ, הלך והביא אותו לה (ובא עליה).
כאשר בא לביתו הייתה מסיקה אשתו את התנור, עלה וישב בו בתוכו (כדי להמית את עצמו).
אמרה לו (אשתו): מהו זה?
אמר לה: כך וכך היה המעשה.
אמרה לו: אני הייתי (זו).
[לא השגיח בה (שחשב שהיא מנחמת אותו לשווא), עד שנתנה לו סימנים] (שהייתה זאת היא).
אמר לה: אני על כל פנים לאיסור התכוונתי.
(ומספרים) [כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה (על עברה זו שעבר במחשבת איסור), עד שמת באותה מיתה] (מחמת הצער)).

רבי חייא היה אמורא בבלי בן הדור השני, מתלמידי המובהקים של רב (לפי בבלי, ברכות יא ע"ב ועוד), ומסר בשמו הלכות רבות בשני התלמודים. הוא עמד בראש ישיבה בעיר קורקוניא, הסמוכה לסורא (בבלי, עבודה זרה טז ע"א).

סיפור זה חותם את הקובץ בתוצאות קשות ביותר. רבי חייא לא התגרה בשטן ואפילו לא התלוצץ בעוברי עברה אלא בסך הכול ביקש שהשם יצילהו מיצר הרע. זוהי בקשה לגיטימית ואפילו רצויה, ואם כן מדוע נקלע לאירוע המביך שבסופו שילם גם בחייו?!

רבי חייא החכם, הפרוש והשקדן שאף להתעלות עוד מבחינה רוחנית, להתקדש ולהיטהר, גם על ידי פרישות מאשתו. אשת הרב קיבלה עליה את הדין כדי שלא לעמוד בדרכו הרוחנית. עם זאת, תפילתו דווקא בנפילת אפיים (שעל פי מהדורת הדפוס הייתה "כל עידן" ולא "כל יומא" – יותר מפעם אחת ביום) – שבימי חז"ל נשאה משמעות מיוחדת למשאלות

בסיפורים אחרים שבחז"ל, כפי שהוא מדגים, יש בה התפלה ודילול של הסיפור התלמודי. ראו פרנקל, תשמ"א, בעיקר בעמ' 60-61.

היחיד²² – חשפה בפניה את הפער הקיים בקרב בעלה בין הרצוי למצוי, בין שאיפותיו הרוחניות הגדולות ובין היצר הפועם בו בחזקה והוא מתקשה לשלוט בו, ושעל כן הוא מבקש סיוע משמים. גילוי זה עורר בה את ההתנגדות ליחסו אליה. אפשר להניח כי אשת הרב ידעה שאם תשוחח אתו על כך, רבים הסיכויים שלא יודה בזה וידחה את דבריה. המעשה שעשתה בא לאשש את דעתה על הקונפליקט הקיים בו. רבי חייא חשב שיוכל להתגבר על היצר הקיים בו ולהתעלות בדרכו הרוחנית, ורק לאחר מעשה הבין שהוא מצוי הרחק מקו המטרה שהציב לעצמו, ולכן התקשה להתאושש.

בניגוד לסיפורים הקודמים, שבהם החכמים הסתפקו בדיבורים, הרי שאצל רבי חייא הייתה יותר מאמירה – היה מעשה של התרחקות מאשתו. ועוד, בכל הסיפורים הקודמים רגע לפני סופם היו תפנית וגילוי והאירוע נחתם באופטימיות, ואילו אירוע זה הניב תוצאות הרות אסון: התגברות היצר אצל רבי חייא, עשיית מעשה בכוונת חטא, ועל פי התוספת שבמהדורת הדפוס אף סופו הטרגי של רבי חייא.

בניגוד לחכמים הקודמים שבקובץ זה ובניגוד להשקפת היהדות אסר על עצמו רבי חייא את המותר, ולכן נקלע לסיטואציה זו. התשוקה של האיש לאשתו מותרת; הנישואין ביהדות נתפסים גם כהגנה מפני החטא, כדברי רב (שהוא רבו של רבי חייא) על הנשים: "דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא" (בבלי, יבמות סג ע"א).

ייתכן שרבי חייא למד ממשה רבנו שפרש מאשתו (ספרי בהעלותך צט), ואולי אף שאף להידמות אליו, אולם משה היה אבי הנביאים והיה לו צורך להיות מוכן בכל עת לדבר עם השם ולא כך הוא אצל כל אדם.

מתברר שרבי חייא העניק פרשנות מוטעית לדרך זו, שהיא חריגה ביהדות, והיא באה לידי ביטוי אצלו לא רק באמירות או בכמעט חטא כדוגמת החכמים שבסיפורים הקודמים אלא אף במעשים כדוגמתו, ועל כן גם התוצאות היו בהתאם.

צירוף הוספות מהדורת הדפוס – שרבי חייא היה רגיל לומר תפילת נפילת אפיים "כל יומא" ולא רק "כל עידן", וכן ציון סופו של רבי חייא, מוסיפים מתח לעלילה.

22. תפילת נפילת אפיים בהקשר של תפילת יום-יום, ולא רק בהקשר של תענית ציבור, נתקנה רק לאחר מ"ח. ואולם אצל חז"ל מסופר על יחידים שנפלו על פניהם בתפילה והייתה לכך משמעות מיוחדת למשאלותיהם, והם רב פפא – בבלי, תענית ט ע"ב; בתולה – בבלי, סוטה כב ע"א; רבי אליעזר בן הורקנוס – בבלי, בבא מציעא נט ע"ב; ראו אלבוגן, תשל"ב, עמ' 58-59.

מבחינה ספרותית אפשר להבחין בתבנית משולשת על פי הסדר הזה:

א. הפתיחה – מעשהו הרגיל של רבי חייא (שורה 1)

ב. תיאור העלילה:

1. פעולת אשת רבי חייא (שורות 2-8).

2. דוֹשִׁיחַ בין רבי חייא לאשתו בביתם (שורות 9-14).

ג. סיום – סופו הטרגי של רבי חייא (שורה 15).

תבנית זו מחדדת את האירוניה שבמעשה: במשפט הפתיחה מתפלל רבי חייא להינצל מהיצר הרע, ומשפט הסיום מראה עד כמה לא עלתה בידו ההצלה.

סיכום

לחז"ל כדרכם הייתה כוונה בסיפור אירועים אלו שקרו לחכמים: לחנך וללמד מה יעשה האדם כדי שלא יחטא. התשובה מובאת באמצעות סדר הסיפורים, המדורגים בהתאם לחומרת המעשים והתקלות של המעורבים בהם ובהתאם ליכולותיהם להתמודד עם התוצאות.

הסיפור הראשון עוסק ברב עמרם, חכם הרחוק מאיסורים, אינו מתלוצץ בעוברי עברה, אינו מתגרה בשטן ואינו מטיל על עצמו איסורים מרחיקי לכת כמו פרישה מאשתו. אף שרב עמרם לא הגיע למעלת שאר החכמים שבסיפורים הללו – לא היה תנא ולא ראש ישיבה כרבי חייא – הוא היחיד בחכמים שבקובץ שגבר על יצרו.

הסיפור השני והשלישי עוסקים ברבי מאיר וברבי עקיבא, שאף שהיו מגדולי התנאים, כיוון שהתלוצצו בעוברי עברה הגיע כל אחד מהם לסכנת חטא, לא יכול להתגבר בכוחות עצמו ולבסוף ניצל.

במרכז הסיפור הרביעי ניצב פלימו, שהגדיל לעשות בכך שזלזל בשטן עצמו. התוצאה הייתה חמורה מזו של קודמיו, כי השטן הכשילו ממש וגם ציערו.

אף ששלושת התנאים הללו – רבי מאיר, רבי עקיבא ופלימו – היו צדיקים, וביטחונם הרב ביכולותיהם מעיד על כך, הרי שבדבריהם גרמו לעצמם שיבואו לידי ניסיון. יש כאן מסר להימנע מהפגנת ביטחון עצמי מופרז, בבחינת "אל תאמין בעצמך עד יום מותך" (משנה, אבות ב, ה).

אף שכוונת רבי חייא בר אשי, הניצב במרכז הסיפור האחרון, הייתה טובה, מעשהו לא היה רצוי. התנהגותו כלפי אשתו גרמה לו תוצאות קשות, ללמדנו שדיכוי היצר במותר עלול להתפרץ באסור.

סיפור זה חותם את הקובץ בגלל חומרת מעשהו של רבי חייא ותוצאותיו הקשות.

לא מן הנמנע שבאמצעות רצף סיפורים זה התכוונו חז"ל להזהיר ולמחות מפני הפגנת ביטחון עצמי רב בהתקרבות לעריות,²³ וייתכן שבסיפור האחרון רצו גם להתמודד עם התופעה של חכמים שעזבו את ביתם למשך שנים רבות כדי ללמוד תורה. אף שעשו זאת בהיתר, הרי שסיפורו של רבי חייא מלמד על הסכנה הטמונה בכך.²⁴

23. כגון תלמיד שלגלג על רבי מאיר על שאמר "היזהרו בי מפני בתי", ולא עברו ימים מועטים עד שנכשל בחמותו (בבלי, קידושין פא ע"ב).

24. בבלי, כתובות סב ע"ב-סג ע"א.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- אלבוגן, תשל"ב
 י"מ אלבוגן, **התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית**,
 תל אביב תשל"ב.
- היימאן, תשכ"ד
 ולר ורצבי, תשס"ט
 א' היימאן, **תולדות תנאים ואמוראים**, ג, ירושלים תשכ"ד.
 ש' ולר וש' רצבי, 'סוגיית הבבלי תענית כא ע"ב-כב ע"א',
דפים למחקר בספרות 16-17 (תשס"ט), עמ' 9-26.
- הרב יוסף חיים, תש"ן
 מאק, תשס"ז
 י' חיים (הבן איש חי), **ספר בניהו על הש"ס**, ב, ירושלים תש"ן.
 ח' מאק, 'על גברים שהתפתחו אך חטאם לא עלה בידם'.
 בתוך: י' לוינסון (עורך), **הגיון ליונה - קובץ מחקרים לכבודו**
של יונה פרנקל, ירושלים תשס"ז, עמ' 433-444.
- נאה, תשס"א
 פרנקל, תשמ"א
 ש' נאה, 'חרותא', בתוך: צ' לסמן (עורכת), **סוגיות במחקר**
התלמוד, ירושלים תשס"א, עמ' 10-27.
- י' פרנקל, 'קווים בולטים בתולדות מסורת הטקסט של
- סיפורי האגדה', **דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי**
היהדות 7 [ג] (תשמ"א), עמ' 45-69.
- פרנקל, 1991
 פרנקל, 2004
 י' פרנקל, **דרכי האגדה והמדרש**, א-ב, גבעתיים 1991.
 י' פרנקל, **סיפור האגדה - אחדות של תוכן וצורה**, תל אביב
 2004.
- קוסמן, 2002
 א' קוסמן, **מסכת גברים: רב והקצב ועוד סיפורים**, ירושלים
 2002.
- רוזן צבי, 1999
 י' רוזן צבי, 'יצר הרע, מיניות ואיסורי ייחוד: פרק באנתרופולוגיה
 תלמודית', **תיאוריה וביקורת** 14 (1999), עמ' 55-84.